

Selçukluların Hikayesi “el Urâza fi'l Hikâyeti's Seldûkiyye”

Muhammed El-Hüseyî El-Yezdî

Mehmet ÇALIŞKAN

İstanbul, Selenge Yayınları, 2020, 184 sayfa, ISBN: 978-605-4944-43-9

Ayşe BULUT*

Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda Mehmet Çalışkan tarafından hazırlanan yüksek lisans tezi kitaba dönüştürülerek Muhammed el- Hüseyî el- Yezdî'nin, *el Urâza fi'l Hikâyeti's Seldûkiyye*, *Selçukluların Hikâyesi* adıyla Selenge Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Orijinali Farsça olan eserin Türkçe tercümesi yapılarak Selçuklu Devleti tarihi hakkında birincil kaynak olma özelliğine sahip bir eser tarih bilimine kazandırılmıştır. Kitap giriş kısmı, iki bölüm, bibliyografya ve bir ekten oluşmaktadır.

Girişte Muhammed el Hüseyî el Yezdî'nin hayatı hakkında bilgi verildikten sonra eserin içeriği, önemi, kaynaklık ettiği ve kaynak olduğu diğer eserlerden bahsedilmektedir. *Büyük Selçuklular Faslı'nın Tercümesi* başlıklı birinci bölüm kendi içinde yedi alt başlıktan oluşmakta ve *Mülleffin Mukaddimesi* ile başlamaktadır. *Selçukluların Ahvalinin Başlangıcının Zikri ve Nitelik ve Niceliklerinin Beyanı* alt başlığında ise Selçuk Bey'in İsrail, Mikail, Musa ve Yunus adında dört oğlunun olduğundan bahsedilmektedir. Selçukluların ortaya çıktığı ve doğum yerleri olan Türkistan'dan Maveraünnehr hududuna geldiklerine, sayıca kalabalık bir kavim ve askerinin sayısının epeyce çok olduğuna işaret edilmektedir. Selçuk Bey'in oğlu İsrail'in Gazneli Sultan Mahmut tarafından hile yoluyla yakalandığı ve yedi yıl boyunca Hindistan'da Kalincar Kalesi'nde tutulduğu ve burada öldüğü anlatılmaktadır. Yine bu

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bişkek, acbulut953@gmail.com

başlık altında Selçuklu Devleti'nin Gazneli Devleti'ne karşı kazandığı Dandanakan Savaşı, Tuğrul ve Çağrı Beylerin başarıları, İbrahim Yınal'ın ve Sultan Tuğrul'un ölümü gibi konulara değinilmektedir. Birinci bölümün üçüncü alt başlığı olan *Sultan Adududdin Ebû Şucâ Alp Arslan Muhammed Bin Çağrı Beğ Bin Mikail Burhanu Emiri'l Müminîn*'de ise Sultan Alparslan zamanında Romanos Diogenes'in üç yüz bin süvari ile İslam memleketlerine sefere çıktığı, esir düştüğü ve daha sonra affedilerek vergiye bağlandığını anlatılmaktadır. Ebû Nasr Amîdülmülk İmâdüddîn Mansûr b. Muhammed el-Kündürî'nin hapsedilmesi ve öldürülmesi, Karahanlılar, Bizanslılar, Gaznelilerle olan mücadelelere ve Sultan Alparslan'ın Yusuf el-Harizmi tarafından bıçaklanarak öldürüldüğüne değinilmektedir. Birinci bölümün dördüncü alt başlığı olan *Es-Sultan Celâleddin Melikşah Bin Muhammed Kasîmu Emîri'l Müminîn*'de ise devletin sınırlarının Ceyhun'dan Seyhun'a kadar çok geniş bir alana yayıldığını, Kirman meliki Kavurd Bey'in isyanını(iç mücadeleler), bu dönemde de devam eden Gazneli ve Karahanlılarla mücadelelere ve Melikşah'a atfedilen medeni hukuka dair altı(6) maddelik ahkâma yer verilmektedir. Bu bölümün beşinci alt başlığı olan *Es-Sultan Rukneddin Ebu'l Muzaffer Berkyaruk B. Melikşah Kasîmu Emîri'l Müminîn*'de ise Terken Hatun ile Berkyaruk arasındaki anlaşmazlıklar, aralarında Burûcird şehri yakınlarında gerçekleşen savaş, Azerbaycan Meliki İsmâil b. Yâkutî'nin Sultan Berkyaruk tarafından katli, tahtta hak iddia eden Tutuş ile mücadelenin kaybedilmesi ve Berkyaruk'un İsfahan'da Köşk-i Meydan'da hapsedilmesi, Berkyaruk'un gözlerine mil çekilmek istenmesi ancak o sırada Melikşah'ın oğlu Mahmud'un suççeği geçirmesi vesilesi ile Berkyaruk'u ortadan kaldırma düşüncesinin bekletilmesinin gerekliliği ve Berkyaruk'un saltanat tahtına oturtulması, tahtta hak iddia eden diğer hanedan mensupları ile mücadeleler ve Bâtınilerin faaliyetleri işlenmektedir. Bu bölümün diğer alt başlığı olan *Es-Sultân Gıyâseddîn Ebû Şucâ Muhammed Bin Melikşâh Nâzîmu Emîri'l Müminîn*'de, Sultan Muhammed Tapar ile Berkyaruk arasındaki mücadeleye değindikten sonra bu dönemin en önemli ve uğraştırıcı konularından biri olan Bâtıniler konusuna ve Diz-Kuh Kalesi'ne(Şahdiz) düzenlenen sefer ve Ahmed Attaş'ın faaliyetlerine değinilmektedir. Bu bölümün son alt başlığı olan *Es-Sultân Muizzü'd Dünyâ Ve'd Dîn Ebû'l-Hâris Sancar B. Melikşâh Burhânu Emîri'l Muminîn*'de Büyük Selçuklu'nun son hükümdarı olan Sencer Bey dönemindeki Gazneliler, Karahanlılar, Hârizmşahlar, Gurlular ile münasebetler ve Oğuz İsyanı ile Sencer'in esir düşmesi gibi konular aktarılmaktadır.

İkinci bölüm, *Irak Selçukları Faslı'nın Tercümesi*, sekiz alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümün birinci alt başlığı olan *Es-Sultân Mugîsu'd Dîn Mahmûd B. Muhammed B. Melikşâh Yemîni'l Muminîn*'de, İsfahan'da 511 (1117/1118) senesinde tahta çıkan Sultan Mahmud'un, Emîrî'l Muminîn el Mustersîd-billah'ın ve Sultan Sancar ile arasındaki ilişkiler aktarılmaktadır. *Sultân Rukneddîn Ebû Tâlib Tuğrul B. Muhammed B. Melikşâh Yemînu Emîri'l Muminîn* kısmında ise Sultan Sancar tarafından Tuğrul Bey'e veliahtlık ve kaymakamlık tefviz edilmesi, Muhammed Tapar'ın oğullarından Mesud ile arasındaki düşmanlıktan söz edilmektedir. İkinci bölümün üçüncü kısmında *Sultân Gıyâseddîn Ebû'l Feth Mes'ûd B. Muhammed Kasîmu Emîri'l Muminîn*'de, halifelik makamının güçlendirilmesi ve halife Mustersîd-billah'ın halife olarak tanınması, Halife Raşid'in şehit olması, Aksunkur'un faaliyetleri, Fars hâkimi Bozapa ile Mergzar-Karategin çayırında, Kuhran Köyü'nde yapılan savaş ve Bozapa'nın esir düşüp

katledilmesi gibi konular işlenmektedir. Diğer bir alt başlık *Es-Sultân Mugîsu'd Dîn Melikşâh B. Mahmûd Yemînu Emîri'l Muminîn*'de Melikşah'ın devlet işleri ile pek ilgilenmediği, eğlenceye olan düşkünlüğünden bahsedilmektedir. İkinci Bölümün beşinci alt başlığı *Sultân Giyâseddîn Ebû Şucâ Muhammed B. Mahmûd Kasîmu Emîri'l Muminîn*'de Hasbeg'in katli, Süleyman Şah'ın Sultan Muhammed'e karşı faaliyetleri, Sultan Muhammed ve Süleyman Şah arasındaki mücadeleler gibi konulara yer verilmektedir. İkinci bölümün altıncı alt başlığında *Sultan Muizzuddîn Ebû'l Hâris Suleyman B. Muhammed Burhânu Emîri'l Muminîn*, Selçuklu ümerasası Muhammed Tapar öldükten sonra Musul'da bulunan Süleyman Şah'ı çağırarak 555'te(1160) tahta çıkarttıkları ve gelenek gereğince Azerbaycan'da Atabeg İldeniz'in yanında bulunan Arslanşah'ı veliht ilan ettiği fakat Süleyman Şah'ın zevk ve sefaya düşkünlüğü nedeni ile Atabeg İldeniz tarafından tahtan indirilerek yerine Arslanşah'ı çıkarması ve Süleyma Şah'ın Horasana giderek ordu toplaması ve taht kavgasına girişmesine engel olmak amacıyla hapsedilmesi anlatılmaktadır. İkinci bölümün yedinci alt başlığı olan *Es-Sultân Rukneddîn Ebû'l Muzaffer Arslan B. Tuğrul Kasîmu Emîri'l Muminîn*'de Tikrit Kalesi'nde tutulan Arslanşah'ı İldeniz'in Hemedan'a getirmesi ve tahta çıkartması, Gürcü Kralı III. Giorgi'nin İslam ülkelerine yaptığı yağma ve düzeni bozma faaliyetleri, Rey hâkimi Hüsâmeddin İnanç Sungur Bey ile münasebetler ve İnanç'ın katledilmesi, Batınilerin kötü faaliyetleri neticesinde Arslanşah ile İldeniz'in Kazvin civarındaki Bâtinî kalelerini zaptetmesi gibi konular aktarılmaktadır. İkinci bölümün son alt başlığı olan *Es Sultânu'l A'zâma 'zâm Ruknu'd Dunyâ Ve'd Dîn Muizzu'l İslâm Ve'l Muslimîn Ebû Tâlib Tuğrul B. Arslan Kasîmu Emîri'l Muminîn*'de Fahrüddin Kutluğ ve katli, Eyyübilerle ilişkiler, Selçuklu Devleti'in yıkılması ve Harzemşahların doğuşu aktarılmaktadır.

Müellif her bölümün başında sultanlara övgü dolu sözler ile başlayıp kronolojik olarak Büyük Selçuklu ve Irak Selçuklu sultanlarının faaliyetleri, diğer devlet ve topluluklarla olan ilişkilerine değindikten sonra doğum ve ölüm yıllarına, sultanlık yıllarına, vezirlerine, tevkisine yer verilmektedir. Kitabın sonunda titizlikle hazırlanan, Türkçe ve yabancı kaynaklardan oluşan bibliyografya kısmına yer verilmektedir. Ek bölümünde, eserin Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu 3019/1 numarada kayıtlı en eski yazma nüshasının ilk varağı verilmiştir.

Hasan Sabbah ve Haşhaşilerin yarattığı korku düzenine de değinen Muhammed el-Hüseynî el-Yezdî, aynı zamanda Selçukluların gündelik hayatı ve toplumsal ilişkileriyle ilgili ilginç bilgileri şiirler, âyetler, hadisler, darbimeseller ve ıstılahlarla süslü bir dil ile okuyucuya sunmaktadır. Birincil kaynak olması dolayısıyla Selçukluların siyasi, kültürel, ekonomik ve toplumsal hayatı hakkında önemli bilgiler sunup döneminin dilini, kültürünü ve tarihini gözler önüne sermektedir. Selçuklu Devleti idari teşkilatı, ordu, devlet ve toprak (ikta) sistemi, vergilendirme sistemi, hükümdarlık alametleri, mal ve hizmet fiyatlarında devletçe tespit edilen üst sınırı ifade eden *Narh* sistemi ve pahalılığı, meliklerinin küçük yaşlardan itibaren siyasi, askeri, idari yeteneklerini geliştirmek üzere bazı eyaletlere yönetici olarak gönderilen *atabeglik müessesesinin* etkin bir şekilde sürdürüldüğü, Şer'i ve Örf'i hukuka dayalı yönetim anlayışını, kadınlara verilen önem, mimari yapı ve kut anlayışı gibi konular eserde açık bir şekilde gözler önüne

serilmektedir.

Bu çeviri eserde müellifin üslubuna, görüş ve düşüncelerine müdahale edilmeden, orijinal metne sadık kalınarak aslından aynen çeviri yapılmaktadır. Gerekli görüldüğü yerlerde açıklamalar dipnotlarla belirtilmektedir. İslami dönemde kurulan, Türk tarihi açısından en önemli hanedanlıklardan biri olan Büyük Selçuklu Devleti ve Irak Selçuklu Devleti'ni konu edinen bu eser, Selçuklu ve Ortaçağ tarihi konusunda araştırmacılara yol gösteren önemli bir çeviri eserdir. Eser tarih bilimine özellikle Selçuklular dönemi çalışmalarına önemli bir katkı sağlamakla beraber yazarın sadece çeviriyi yapıp kendi görüş ve önerilerini belirtmemiş olması bence bir eksiklik olarak görülebilir.